

niem geograficznym, czy właściwościami środowiska. Związek taki daje się uchwycić jedynie między barwą okazów a środowiskiem. W Polsce przeważają okazy ubarwione jasno, tzn. z głową żółtobrunatną, z tyłu nieco ciemniejszą, tułowiem, nogami i pomostkiem żółtobrunatnymi, z niewielką, słabo zaznaczoną plamą na pronotum. Pochodzą one z terenów suchych. Okazy ubarwione ciemno, tzn. z ciemnobrunatnym tyłem głowy, z wyraźną, brunatną plamą na pronotum i mesonotum oraz nogami ciemniejszymi od tułowia [rys. 1, 9, 10, 12], pochodzą z terenów wilgotnych, takich jak podmokłe górskie łąki w Bieszczadach, porośnięte kępami olchy szarej (*Alnus incana* (L.) MNCH.), lub ze skrajów torfowisk w Zahajkach i Libiszowie. Nawet populacje pochodzące z jednej miejscowości lecz z różnych środowisk różnią się barwą. W Jacie zebrano próbki z 2 gniazd: jednego w suchym lesie, drugiego na skraju podmokłej łąki. W Libiszowie jedno z badanych gniazd znajdowało się na suchym ugorze, drugie na skraju torfowiska. W obu przypadkach okazy z gniazd z terenów suchych były jasno ubarwione, wśród okazów pochodzących z terenów wilgotnych przeważały okazy ciemno ubarwione. Okazy z terenów wilgotnych są ponadto stosunkowo małe, ich długość waha się od 5 do 6 mm.

Z Polski silnie owłosione populacje miałem z góry Tuł koło Wisły, z Jaty (stanowisko w suchym lesie) i Libiszowa (stanowisko na skraju torfowiska). Dość silnie owłosione okazy spotkałem również w populacjach z Bielinka, Chojny, Libiszowa i w jednym gnieździe z Białowieży. Są one wszystkie jasno ubarwione, plama na tułowiu prawie nie występuje, z wyjątkiem ciemno ubarwionej populacji z Libiszowa. Z pozostałych stanowisk okazy są na ogół słabo owłosione, tzn. mają tylko po kilka odstających włosków na bokach pronotum, epinotum i episternum. Okazy z Orlicy (*F. exsecta* v. *sudetica* SCHOLZ) są całkowicie pozbawione odstających włosków.

Samec *F. exsecta* NYL. miałem z następujących miejscowości: Ustrzyki Górne, z 2 gniazd; Białowieża, z 1 gniazda; Podkowa Leśna, z 1 gniazda; Brzustów, z 1 gniazda i Libiszów, z 1 gniazda. W budowie zewnętrznej nie różnią się one między sobą, można jedynie zaobserwować pewne drobne różnice w wielkości: okazy z Podkowy Leśnej, Brzustowa i Libiszowa są nieco mniejsze od okazów z Ustrzyk Górnych i Białowieży. W budowie męskich aparatów kopulacyjnych nie ma również istotnych różnic między okazami z różnych populacji. Jedyne różnice jakie można zaobserwować, to u okazów z Ustrzyk Górnych i Białowieży (w gniazdach tych robotnice mają ciemnobrunatny tył głowy, mniej lub bardziej wyraźną plamę na tułowiu i dość liczne, odstające włoski na tułowiu) tylny brzeg płytki subgenitalnej jest lekko falisty, a lacinia bardziej spłaszczona [rys. 13—16], u okazów z Podkowy Leśnej, Brzustowa i Libiszowa (w gniazdach tych robotnice mają jasnobrunatny tył głowy, ledwie zaznaczoną plamę na tułowiu i nieliczne odstające włoski na bokach pronotum, epinotum i prosternum) tylny brzeg płytki subgenitalnej nie ma drobnych sfalowań, a lacinia jest półkolista [rys. 17—20].